

ASPECTES SOCIOLÒGICS DE BEARN

M.A. Manresa

A Jim, un moix insòlit, a qui agradaven la xocolata, el cafè amb llet, els versos de l'Estellés, els rius de la lluna i les hores violeta.

El nostre estudi es basa, essencialment, en el món novel·lesc que apareix a *Bearn*, les relacions que s'estableixen entre senyors i pagesos, el tipus d'economia que determina el seu *modus vivendi* i les causes que provoquen la pervivència d'unes estructures socio-econòmiques totalment desfasades i, per tant, anacròniques.

L'ENTORN HISTÒRIC

L'acció que se'ns presenta a la novel·la se situa al segle XIX. Els esdeveniments s'inicien, aproximadament, a partir de 1859 i acaben el 1890, data de la carta de Joan Mayol, capellà de la casa de Bearn, enviada a Miquel Gilabert i que suposa el començament de l'obra.

L'autor no fa una descripció cronològica lineal dels fets, hi ha superposicions temporals i referències no massa explícites a fets anteriors (la revolució de 1835, la mort de D. Felip...). Ara bé, la major part dels esdeveniments, els que constitueixen el nucli de la novel·la, corresponen, des d'un punt de vista històric, a la segona meitat del segle XIX.

En aquesta època, la major part d'Europa es-

tà ja industrialitzada o en progressiva industrialització. L'aristocràcia ha perdut el monopoli polític i econòmic que havia detingut durant segles. Hi ha, a la vegada, moviments obrers que comencen a minar les estructures de la classe burgesa, convertida en classe dirigent, posseïdora no ja només del poder econòmic, sinó també del polític.

La situació espanyola és molt distinta. A grans línies es pot dir que Espanya és un país predominantment agrícola, però amb una crisi agrària ja endèmica. La situació política és catastròfica. No hi ha una classe mitjana forta i prou conscienciada, capaç de dur endavant un canvi d'estructures. L'aristocràcia està en plena putrefacció econòmica, però es resisteix a abandonar els seus privilegis.

El panorama no pot ser més calamitós i la realitat espanyola és encara molt lluny de poder assimilar-se a l'europea. La realitat mallorquina s'ha d'analitzar dins aquest context general.

Com era la Mallorca del segle XIX? Els testimonis són nombrosos i la gran majoria coincideixen a afirmar que la situació mallorquina era, en una època plena d'esdeveniments que duïen a transformacions polítiques, socials i econòmiques contí-

nues, senzillament anacrònica: *"a Mallorca, pròpiament, no hi hagué una revolució burgesa... la terra de Tonet de Bearn era l'espurna decadent d'una època que allargava la seva agonia més enllà de la lògica"*¹.

Els trets distintius² de l'estructura agrària mallorquina eren:

- Un predomini sòcio-econòmic de la noblesa.
- Una greu explotació que requeia sobre la pagesia.
- Un procés de diferenciació dintre de la pagesia.

Com veim, qui segueix controlant la situació —malgrat els petits canvis que anaven produint-se— és la noblesa. No és això un tret d'anacronisme i d'anormalitat en ple segle XIX?

L'ENTORN ESPACIAL

L'acció està situada a l'illa de Mallorca, a una possessió anomenada Bearn. La descripció de la casa ens pot donar ja una lleugera idea de quin és l'estatus social de la família: *"és una mescla de casa de pagès i de palau"*. L'autor ens informa detalladament de l'interior i no cal considerar-ho una cosa supèrflua. L'habitatge és un element a tenir en compte. Cada classe social s'agrupa entorn d'uns espais geogràfics determinats que poques vegades s'abandonen de forma voluntària.

Aparentment, Tonet de Bearn s'ha desarrelat del seu medi natural, que seria el barri de la Seu, i ha renunciat als compromisos socials de la vida ciutadana. Però ¿és una renúncia voluntària o ve determinada per les circumstàncies? En el cas de Dona Maria Antònia queda prou clar: *"...jo posaria com a condició, si qualque dia tornàssim a viure plegats, de no sortir d'aquestes muntanyes..."*

Pel que respecta a Tonet, com sempre, la cosa queda molt més ambigua. El que sí és cert, és que la venda de la *"vella casa del barri de la Seu, amb un pati gòtic i una escala de pedra"* ve clarament determinada per la manca de doblers. ¿És, per tant, un trasllat voluntari o forçat, el canvi d'habitatge, el pas d'un medi urbà a un medi rural?

La noblesa mallorquina tenia per costum viure als seus casals de la part forana només a unes èpoques de l'any molt determinades, que solien coincidir amb la recollida de les anyades, normalment a l'estiu. La resta del temps romanien a la ciutat. És més, quan la manca de doblers els obligava a desprendre's del seu patrimoni, l'única cosa que mai, en no ser en casos desesperats, es posava en venda, era, precisament, el seu hàbitat de la ciutat.

Per tant, resulta molt curiosa la postura del senyor de Bearn, i ell no fa cap esforç per clarificar-la. Pot deduir-se que el canvi d'ambient, a un moment determinat de la seva vida és una necessitat vital: vol viure els darrers anys amb un mínim de pau interior i la casa del barri de la Seu li provocava, tal vegada, enyorances que calia a tot preu, evitar. No en va Tonet de Bearn és un racionalista. I és, també, una necessitat material, condicionada per la pròpia decadència econòmica. A la ruralia, sobrevivia un sistema econòmic gairebé autàrquic que permetia mantenir privilegis de classe sense necessitat de doblers, a la ruralia podien viure amb austeritat, satisfer les mínimes necessitats, i no estaven obligats a mantenir tota una sèrie de compromisos socials que els hauria imposat la vida ciutadana.

No oblidem que durant tota l'obra s'insisteix moltíssim en la manca de doblers, no ja en fets més o menys importants com podrien ser la venda de la casa, del pinar, de les joies... no, la crisi es reflecteix en detalls aparentment tan insignificants com el berenar del matí, el dinar del migdia... Recordem que al final de la seva existència no podien ni tan sols cobrir les mínimes necessitats: *"A Bearn només cuinaven faves i tots menjaven igual"*.

L'espai geogràfic és un element determinant a l'hora d'analitzar el tipus de vida i les relacions humanes i sòcio-econòmiques que s'estableixen entre els personatges. A l'autor l'interessa deixar molt clar quin tipus d'habitatge és; no és una casa pagesa. És una casa de possessió que té clastra, sala de piano, salons folrats de seda... No cal que hi hagi confusions, Don Tonet i Dona Maria Antò-

(1) MELIA, J.: *La Nació dels Mallorquins*.

(2) MOLL, I., SUAÚ, J.: *Senyors i Pagesos a Mallorca (1718-1860/70)*.

nia viuen a la pagesia, però són senyors, "*senyors de moltes terres i poques rendes*".

LA MÀGIA D'UN MOT: BEARN, ABANS MORIR QUE MESCLAR LA SANG

La realitat històrica i la ficció novel·lesca.

La paraula *Bearn* ens remet a dues realitats distintes. Per una banda, serveix per anomenar una possessió i un llogaret; per una altra, "*és un nom feudal i pastorívol reverenciat cada any des de damunt la trona el dia de la festa*". Les connotacions socials que adquireix són inequívokes. No és el mateix viure a Bearn que pertànyer a la casa de Bearn. Pertànyer a la casa de Bearn és un privilegi que provoca l'admiració i el respecte de D. Joan, la por, la submissió i també la mitificació per part de la gent del poble: "*ja he dit que la vida escandalosa que el senyor duugué durant la primera meitat de la seva existència no hauria estat tolerada sense el conjur màgic de les cinc lletres que componen el seu llinatge*".

L'actitud dels que podríem denominar socialment inferiors és clara, no qüestionen absolutament res, els senyors de Bearn són els senyors de Bearn, no és necessària cap altra explicació. El que importa és el nom, no la persona, el que importa no és la vàlua personal, sinó el prestigi social. Rompre amb aquesta tradició, mantinguda durant generacions i generacions, implicaria rompre amb una escala de valors que determina la seva existència. És un joc d'aparences que traspasa els límits del llogaret —recordem les estades a París i a Roma— i que Don Toni assumeix amb escepticisme i ironia. El senyor de Bearn té molt clar que el prestigi social i moral de la seva família és fruit de la tradició i que el que realment importa no és la constància històrica a través d'uns documents, sinó el sentiment del poble. Per tot això es riu dels deliris de grandesa dels seus nebots, de les ganes que tenen de passar per "*botifarres*"³.

Aquesta referència als botifarres és prou significativa i demostra l'orgull, pel que fa al seu origen, dels senyors de Bearn: "*Sa nostra estirp és tan antiga que no té data. Es perd dins sa fosca*". Aquestes paraules no clarifiquen l'origen del seu llinatge —i, per tant, del seu poder— però el que sí queda molt clar és que no és un botifarra. La considerava una noblesa massa postissa.

L'actitud de Dona Maria Antònia és semblant a la del seu espòs: "*Com autèntica Bearn professava igual que el seu marit, la creença que les famílies es formen en el transcurs dels segles i no sentia gaire veneració per la reialesa*".

Cal fer, però, una matisació. Així com dona Maria Antònia no posseeix uns plantejaments teòrics que li servesquin de suport per explicar el que afirma, Don Toni sí. El senyor té una ideologia conservadora, compatible amb el seu liberalisme particular, que aplica tàcticament per conservar els seus privilegis de classe i contribuir a mantenir un tipus de societat que, segons ell, permetia un sistema de vida eficaç.

Aquesta actitud explica la cremada de l'arxiu i, abans, la prohibició que els nebots poguessin cercar-hi uns suposats documents que els acreditassin la seva arrel nobiliària. Tant una com l'altra són fruit de la lucidesa, no de la follia ni de la frivolitat. Amb els darrers Bearn s'extingirà tot. Ni els nebots ni el parent americà dels "*carto-envases*" tenen dret a perillongar la màgia d'un nom que ha de morir amb Tonet i Maria Antònia. No es pot lluitar contra els esdeveniments històrics. Els parents que hom intueix que més prest o més tard pertanyeran a una nova classe social, no tenen el dret moral d'apropiar-se del "*nom màgic*" perquè, en canviar la situació, esdevindrà un nou món amb un nou sistema de valors i ja no seran vàlides unes relacions basades en la força moral, sinó en el poder dels doblers. Hi haurà una "*adulteració*" del llinatge en nom d'un ajustament als nous temps. L'orgull de l'anomenat darrer senyor de Bearn és massa

(3) Els *botifarres*, deformació del francès *botifleur*, eren els elements d'una sèrie de famílies que per fidelitat a Felip de Borbó durant la Guerra de Successió havien aconseguit títols de noblesa. A Mallorca i a altres indrets dels Països Catalans s'utilitza en sentit pejoratiu.

gros per a poder acceptar-ho. Hi haurà una pervivència de la seva persona i de la de la seva esposa, però no a través de les presències físiques dels seus hereus, sinó a través de la literatura.

Els assumptes genealògics no són una qüestió marginal. A la novel·la s'insisteix molt sovint sobre aquest punt, sigui d'una manera directa o indirecta:

- Ei menyspreu cap als nebots i el parent dels "carto-envases".
- La burla —i també, la soterrada enveja— vers el Marquès de Collera.
- El misteri de l'arxiu.
- Les referències a l'origen.

Si a aquests fets hi afegim el que apunta **Jaume Vidal Alcover**, que *Tonet de Bearn* és el transsumpte novel·lesc del propi Villalonga: "*Tonet, a Bearn hi és definit tan autobiogràficament que quasi no caldria parlar-ne... a Bearn s'hi troba tota la ideologia de Llorenç Villalonga i la seva visió del món*"⁴, podem identificar l'estatus social de l'autor amb el que apareix a la novel·la. Però la qüestió no és tan simple i requereix una sèrie de puntualitzacions.

Si ens atenim als fets històrics podem comprovar que durant l'Edat Mitjana no existí a Mallorca una classe aristocràtica amb títols nobiliaris. Les causes vénen determinades per una sèrie de fets, imputables als primers reis de Mallorca, després de la Conquesta de l'illa. Només trobam mitja dotzena de títols anteriors a 1600 i la consolidació de l'aristocràcia mallorquina no es produeix fins al segle XVIII, quan es comencen a atorgar títols de noblesa als felipistes, denominats vulgarment "botifarres". A començaments del segle XIX, segons consta als padrons, unes 90 famílies pertanyien a la botifarrereria. És, per tant, una noblesa sense arrels perquè fa acte de presència a una època molt tardana i el seu predomini és efímer. La seva decadència econòmica —la social és ja més dubtosa— és clara a partir de la segona meitat del se-

gle XIX, fins i tot abans. La seva història no es perd dins el temps ni és, en absolut gloriosa. Potser caldria dir, que és, més aviat, la història d'un benaventurat naufragi.

De totes maneres, malgrat que no existís una aristocràcia amb títols nobiliaris, existia una classe dominant que es va convertir en la monopolitzadora de la propietat rural.

Aquest monopoli durà, aproximadament, des del segle XV —les epidèmies del XV produïren un fenomen de concentració de la propietat per acumulació d'herències— fins a finals del XVIII. Aquesta aristocràcia rural, en passar a viure a la ciutat, es va anar assimilant a l'aristocràcia mercantil, classe social sorgida gràcies a la importància del comerç a l'illa de Mallorca.

¿Amb qui s'identificava el propi Villalonga a través de D. Tonet? La cosa és clara a l'hora de delimitar el que no és: els atacs als botifarres, la insistència que la casa de Bearn no deu res a cap rei, les al·lusions a l'avior de la família... responen, probablement, a una necessitat de demostrar que les seves arrels sòcio-històriques són molt anteriors al segle XVIII.

El que és, ja es tracta d'una qüestió més complexa. La dialèctica resideix, precisament, en aquest punt. *Tonet de Bearn* és un aristòcrata rural, amb reminiscències encara feudals, cosa demostrable en el tracte que dóna als pagesos que treballen a la possessió o viuen al llogaret. És una relació de quasi vassallatge que Villalonga sembla conèixer prou bé. Pareix ésser, però, que Llorenç Villalonga ni pel seu origen ni pel seu parentiu —després del casament amb Teresa Gelabert— no pertany a l'aristocràcia. La seva és una família de senyors amb propietats a la part forana, igual que la de la seva esposa. Hi ha només una voluntat aristocràtica o, si voleu, un aristocratism intel·lectual, com apunta **Jaume Vidal Alcover**⁵.

És una afirmació del tot correcta si ens atenim

(4) VIDAL ALCOVER, J.: *Llorenç Villalonga i la seva obra*. Ed. Curial, Barcelona.

(5) *Ibid.*

només a la genealogia, al que està escrit i documentat, però ¿quina gent del poble no va identificar Llorenç Villalonga amb l'aristocràcia, a conseqüència, potser, del mite que d'ell mateix es va anar creant? Per a la gent dels pobles, a Mallorca, només hi ha dues categories socials: els senyors i els que no ho són. No cal que se'ls expliqui que hi ha senyors pagesos, botifarres, aristòcrates antics... perquè aquests conceptes escapen al seu sistema de valors. Per als vilatans, encara ara, hi ha noms "màgics", referits a unes famílies molt determinades. Poc importa que la seva situació econòmica sigui més o menys apurada, perquè el que compta és el prestigi que es desprèn del nom. El respecte que hom els té no ve determinat per una relació basada en el poder econòmic —pròpia de la relació burgesa— sinó amb el poder moral.

Llorenç Villalonga devia ser prou conscient d'aquesta realitat i aquest fet —entre altres raons— ajuda a explicar per què *Mort de Dama* és una novel·la d'ambientació rural, per què la primera suposa la ridiculització d'una classe periclitada i *Bearn* en suposa la mitificació.

Mort de Dama seria una obra de joventut on l'autor, mitjançant la sàtira, la ironia i la ridiculització, reflecteix la decadència d'un estament al qual, tal volta, desitjaria pertànyer. L'actitud és distinta quan, integrat no dins la noblesa de primer rang, però sí dins una aristocràcia anomenem-la rural —integració més aparent que real, fruit de la seva llarga estança a Binissalem durant la guerra civil, de l'impacte més aviat social que literari que suposà l'aparició de *Mort de Dama*... — intenta fer-ne la crònica, una crònica que acaba convertint-se en mite. La mitificació del món que apareix a *Bearn* és evident; però aquesta mitificació ve determinada per la coneixença d'un món que, si no és el seu, l'ha acceptat com si ho fos: el món de la pagesia mallorquina que manté respecte als senyors actius tan servils que hom no dubtaria a qualificar d'autèntic vassallatge.

Per tant, el mite no és producte del desig, ni tampoc crec que *Bearn* sigui una visió molt ciutadana de la pagesia. Sembla que l'autor s'ha identificat amb un determinat sistema de vida, de relacions humanes que res no té a veure amb el de la gent que vegeta als palaus del barri de la Seu.

LA DECADÈNCIA D'UN MÓN SIMBOLITZADA A TRAVÉS DELS SENYORS DE BEARN

A la novel·la trobam uns grups socials clarament delimitats: Els *senyors* i els *pagesos* i el tipus de relacions que mantenen implica, a la vegada, unes relacions de poder prou clares. L'església té, també, un paper fonamental, simbolitzada pel capellà de la casa de Bearn i pels successius capellans que viuen al poble: D. Andreu i D. Francesc.

Els personatges dels tres grups socials anomenats formen un cosmos autosuficient, totalment jerarquitzat. Tonet de Bearn és l'element rector que exerceix el seu poder i fa que la vida al llogaret es desenvolupi com ell vol. El veterinari, Miss Moore i l'americà, integrants també de l'univers novel·lesc són els "distorsionadors". A través d'ells l'autor vol reflectir la gent que durà a terme el canvi inevitable de la societat a nivell socio-econòmic. Per això els hem denominat els distorsionadors. A Tonet de Bearn no podien semblar-li altra cosa, eren els únics que escapaven al seu control, que li rompien els esquemes. Són, de fet, el contrapunt ideològic i socio-econòmic, a nivell col·lectiu, del grup que serveix de base a la novel·la.

D. Tonet de Bearn, apareix des de diversos punts de vista, malgrat que tots responguin a una única veu narrativa. És un home d'una personalitat complexa, contradictòria, plena de matisos, i en absolut esquemàtica. És el personatge més interessant de l'obra i no admet cap tipus de classificació estereotipada. La seva personalitat és ferma, el seu esperit racionalista. Aquest culte a la raó, a la mesura i a la reflexió li donen la més important de les seves característiques psicològiques: la lucidesa. És aquest tret de la seva personalitat el que li permet analitzar el moment històric que li ha tocat viure i ser prou conscient de l'acabament de tot un estat de coses. Don Toni de Bearn assumeix perfectament la decadència —individual, econòmica, fins i tot biològica— perquè s'hi ha anat preparant a poc a poc, mitjançant una reflexió constant. Es crea la seva pròpia escala de valors i no li preocupa en absolut que no s'ajusti a la que estableixen els convencionalismes socials. Té les seves idees en matèria de religió, moral i política i no són plantejaments només a nivell teòric; la seva conducta

és conseqüent amb la seva actitud ideològica. El racionalista erudit, culte, abúlic, sofista, dialèctic, escèptic a la manera socràtica, amb un concepte de la Moral molt paregut a La Fontaine, té una visió totalment pessimista del futur. Preveu un control del poder per part dels socialistes que durà irremeiablement al caos perquè, per a ell, aquesta manera de governar implica rompre una espècie d'ordre natural on cada grup social té unes funcions determinades, d'acord amb el grau de jerarquització que li correspon a l'escala social.

La seva ideologia no concep, tampoc, un sistema de govern de tipus capitalista perquè és, igualment, sinònim de caos. Aleshores, pareix que el que defensa Tonet de Bearn —o Llorenç Villalonga— és un model de societat quasi feudal, on les relacions de poder vénghin determinades per la força de la tradició i no per les conveniències d'uns dirigents que no tenen cap dret moral damunt les masses. Aquesta postura ens ajudaria a explicar l'aversió que sent cap a un tipus de govern —sia el que sia— presidit per un rei. El món que defensa és un món utòpic. L'autor ha fet abstracció del moment històric que li ha tocat viure i cerca refugi, i, tal volta, la pau interior, en el passat. Ens presenta la imatge d'una Mallorca actualment insòlita. Podem o no estar d'acord amb el sistema de valors que considera com l'únic vàlid però, el que realment importa, és que Tonet de Bearn, el que visqué i estimà, és un personatge amb entitat pròpia que gaudeix d'una absoluta autonomia literària. El nihilisme dels seus darrers anys és fruit de l'irracional context històric que li tocà viure. L'única solució viable era el retorn al passat. Però sabia, també, que la majoria dels processos són irreversibles. D'aquí la seva postura irònica, a vegades sarcàstica i sempre *"per damunt el cor"*.

Dona Maria Antònia de Bearn és l'únic personatge per qui l'autor mostra autèntica tendresa al llarg de tota l'obra. És, també l'únic personatge "positiu". La idealització és evident a partir, ja, de quan la descriu físicament: *"era molt bell, tenia l'encís dels llavis que sabien somriure millor d'Europa"*. Però així com Tonet presenta una personalitat complexa, la seva esposa apareix molt més esquematitzada. És el clar exemple de la dona de classe benestant educada exclusivament per re-

produir el paper de "muller en funció de". La seva activitat quotidiana és resar o fer ganxet, clar exemple d'un fer que equival a no fer res. La cosa més important que li ha passat en la seva vida ha estat casar-se amb el seu cosí. S'ajusta perfectament al rol assignat tradicionalment a la dona: forta, prudent, religiosa, discreta, bondadosa, ignorant del que li convenia (sobretot respecte al seu marit), serena, equilibrada, racionalista, amant de les bones formes, austera, ... i un llarg etcètera de qualificatius que fan d'ella un arquetipus més que un ésser singular. Ha fet de la Religió uns dels pilars de la seva existència, però és una religiositat sincera, autèntica. No confon en absolut religiositat amb clericat i això respon, en el seu cas, a un concepte aristocràtic de les relacions amb el Déu dels cristians.

La submissió pareix esser la seva norma de vida pel que respecta a les relacions amb el seu espòs. Només una vegada es rebel·la: després de l'episodi de na Xima. Però la seva rebel·lia no té manifestacions estridents i al cap de deu anys retorna a viure amb Tonet, a la possessió, sense que s'haguessin produït canvis substancials en les seves relacions.

No és un personatge gens conflictiu, respon a uns models femenins molt determinats: els que consideren la dona com una peça més de l'engranatge, amb la missió de passar per aquesta vida sense fer massa soroll. El seu destí no és participar directament, activament, a l'espectacle; s'ha de limitar a veure la farsa de la vida entre bastidors.

El contrapunt de Dona Maria Antònia i l'única veu que va contorbar al senyor de Bearn fou na Xima. La funció que aconsegueix aquest personatge a la novel·la és doble. A la seva juvenesa actua de botxí i tant Tonet com Maria Antònia són víctimes dels seus poders de seducció. És l'única vegada en tota l'obra que el senyor de Bearn està a mercè de forces que no pot controlar, és l'única vegada que s'inverteix la relació de poder. La seductora, l'element dominant, és na Xima, el seduït, o sia, el subordinat, l'oncle Tonet. Però la venjança és implacable: la dona jove, vital, no subjecta a cap tipus de normes i exempta de prejudicis que va a París i causa impacte per la seva bellesa i audàcia, és, al final de la novel·la, una ruïna. Tonet de Bearn ha cobrat a pes d'or el que ella per un espai de temps

molt curt va ser capaç d'arrabassar-li: la capacitat de controlar-ho tot, a tots i a si mateix.

Per altra banda és el contrapunt femení de Dona Maria Antònia. Una actua com a esposa, l'altra com a amant. La seva psicologia és també divergent: viuen a nivells diferents en el pla social, moral i afectiu perquè responen a dues actituds vitals totalment distintes. Na Xima suposa el trencament amb tot un estat de coses, na Maria Antònia és la força de la tradició, del seny, de la mesura.

És un personatge "negatiu", és la desencadenadora de les dues "tragèdies" que apareixen a la novel·la: la separació dels esposos, a la primera part, i la mort —inclosa la seva— al final però, si analitzam no ja el paper que juga a l'obra sinó quina fou la seva actitud davant la vida, és, realment, el personatge més positiu perquè no deixa que la vida la visqui sinó que viu la vida, participa activament a l'espectacle. Com Tonet de Bearn l'epitafi que millor podríem posar-li seria: Visqué i estimà.

La dona, a Bearn, no juga un paper gaire brillant. És considerada sempre com un element secundari en funció de l'element masculí i, més concretament, en funció de Tonet. Les pageses del llogaret són purs objectes sexuals —na Bàrbara Titana, Madó Coloma...—. Els seus serveis, quan deixen de satisfer el senyor, s'agraeixen amb una cadena d'or, amb un lloc de treball a la finca, una petita compensació econòmica.... És un fet conegut i acceptat per tots, àdhuc per la pròpia esposa. El cas de na Xima és totalment distint, malgrat que el resultat final aparentment sigui més o menys el mateix.

Els nebots i el Marquès de Collera són personatges també negatius amb qui l'autor no utilitza el tòpic de la vellesa com a element desmitificador —seria el cas de na Xima— sinó la ridiculització, la ironia i la sàtira. No hi ha, tan sols, procés de desmitificació, perquè ja des de la seva primera aparició estan esperpentitzats. Són persones que viuen de cara a l'exterior, de cara al què diran, són plens de prejudicis socials i actuen hipòcritament.

Són els representats d'aquesta aristocràcia identificada clarament amb la botifarrerria que els senyors de Bearn menyspreen: per què se senten superiors? Per què al fons els envegen una mica? Tal volta per les dues coses. Recordem que al final de la seva vida, D. Toni, confessa haver tengut enveja

de Jacobo Collera, a qui abans no ha tengut escrúpols de tractar de "lloro, cotorra i xafarder" i ridiculitzar el seu marquesat: "es burlava, a més, d'aquell marquesat de pa amb fonteta concedit per la reina Governadora". El Marquès de Collera simbolitza aquesta noblesa de darrera fornada que ho és gràcies al favor reial, aspecte que resultava ofensiu per a senyors amb "avior" com Tonet. La ridiculització, a vegades, pot respondre a un sentiment d'inseguretat. Quan el poder escapa de les mans, el darrer recurs que queda és la ridiculització de l'adversari. ¿Pot respondre també a aquest sentiment el personatge del Marquès de Collera, símbol de tota una classe social? Molt probablement sí. Collera gaudeix d'un prestigi social que és heretat, però també adquirit, gràcies a la seva activitat política. No ha renunciat als seus orígens, però ha cercat una alternativa que l'acomodàs als nous temps.

Els nebots, en canvi, no han trobat una sortida a la irremeiable decadència i, en un intent desesperat, volen ser "botifarres", volen acomodar-se de la millor manera possible al present però rebutjant els seus orígens. La ridiculització, en el cas dels nebots, no va lligada a l'enveja sinó al menyspreu.

El món dels senyors ve determinat per la decadència. Aquesta decadència es manifesta a tots els nivells: el físic, el moral, i l'econòmic. Quan a la novel·la es diu: "els senyors s'acaben" no es comet cap error. Els senyors, segons Tonet de Bearn, es caracteritzen bàsicament per l'austeritat, per la manca d'ostentació i de luxe extern. En tenen prou amb el seu senyoriu, i això no s'adquireix, s'hereta. Els hereus naturals dels senyors de Bearn utilitzarien el patrimoni dels seus avantpassats en funció d'un luxe extern que trairia l'autèntic esperit de la família. Per això a la novel·la apareixen com a personatges negatius. Ja no hi ha possibilitat de perllongar un estat de coses que per llei natural està predestinat a extingir-se. No és possible bloquejar el curs de la història.

La pagesia constitueix el segon grup social més important de Bearn, numèricament superior al grup dominant però sempre al seu servei. Les relacions que mantenen a la novel·la aquests dos estaments és una mostra clara d'un tipus de societat estructurada segons un model precapitalista.

És una economia basada en l'autoproveïment.

En cap moment se'ns parla del tipus de retribució que reben els pagesos que treballen a la possessió, les úniques referències sobre la situació econòmica van referides als senyors, però és evident que la mala administració de les finques per part de D. Toni perjudica la gent del poble. Malgrat tot, no deixaran traslluir mai una queixa o un crit de rebel·lia. Això és impensable a un model de societat capitalista, on la relació senyor-criat té una base purament econòmica. Treballar a la possessió de Bearn de cambrera, missatge o majoral, és la màxima aspiració de qualsevol pagès dels entorns, a pesar de les humiliacions que estan exposats a rebre.

Tonet i Maria Antònia es dediquen a viure d'uns béns heretats que els aporten les mínimes necessitats. No realitzen cap tipus de treball productiu i, a més, altres treballen per a ells. Podríem dir que pertanyen a la classe ociosa, però aquest concepte s'aplica, també, a un grup molt determinat de l'alta burgesia. I el que diferencia clarament el burgès —que, gràcies a successives generacions d'acumulació de béns, es pot dedicar a l'oci— de l'aristòcrata és que el primer necessita contínuament fer ús de l'ostentació i del luxe per a demostrar que té una forta capacitat pecuniària. Per a l'aristòcrata, aquest no fer res —que no significa indolència ni quietud— no és fruit de la seva necessitat d'ostentació, sinó que ve motivat per un sentit de la indignitat del treball productiu. L'austeritat seria la seva norma de vida, actitud oposada a l'ostentació burgesa.

És evident la poca importància que es dona dins la novel·la al món dels pagesos. Mai no se'ns parla d'ells com a elements autònoms, no coneixem altra cosa de la seva vida que no estigui relacionada amb la casa de Bearn. Per pur esperit de supervivència han adoptat el silenci i la submissió com a norma de vida.

Bearn reflecteix la decadència d'un món, però cal precisar si és una decadència absoluta o afecta només el sistema econòmic. A aquest nivell es pot

parlar de decadència col·lectiva, perquè suposa l'acabament d'un sistema que, durant segles, havia regit la vida de senyors i pagesos.

A nivell humà és més aviat individual. La mort de D. Toni, D. Maria Antònia i na Xima —produïdes de manera voluntària o involuntària— coincideix amb el final de la novel·la, però en cap moment crec que es pugui parlar de decadència social. Fins al darrer moment els senyors de Bearn conserven el seu poder i el seu prestigi, malgrat que algunes veus aïllades qüestionin la seva superioritat. Recordem que el final de l'obra coincideix també amb la festa de Carnaval, quan tot el poble és a la possessió. La celebració del Carnaval produïa cada any tensions entre el capellà i D. Toni. El primer lluitava perquè no se celebràs, el segon n'era acèrrim partidari. Està prou clar qui fou, sempre, el guanyador, a qui obeïa la gent. És un fet que ens demostra que la decadència econòmica no implica, a la novel·la, la pèrdua del prestigi social i no fa sinó confirmar que només a una societat regida per un codi moral on el poder dels doblers juga un paper secundari, es poden donar actituds que, actualment, semblen estranyes.

Tonet de Bearn va controlar fins al darrer moment no tan sols la seva vida, sinó la vida de tot un poble i no féu mai cap concessió per seguir conservant aquest paper rector.

Bearn és, en definitiva, una recreació del passat, d'un passat immediat amb el qual l'autor es podia sentir identificat, no tant per una atracció personal, sinó per un sistema de vida que s'acomodava més a la seva concepció del món i de les relacions humanes. Un sistema de vida que Llorenç Villalonga, tal volta, considerava vàlid, però també inaplicable dins el model de societat que li tocà viure. Bearn és, en aquest sentit, la crònica d'uns plantejaments ideològics frustrats, l'obra d'un creador que tenia el dret d'ajustar la realitat col·lectiva a la seva cosmovisió personal.